

ինչ տեղ Ստորագասական, Թերեա կ'ըսէր «Ապառնի» որ Ոսկեդարու մէջ կը գըտնուէր, մի անգամ Ապառնի, չորս անգամ Ապառնիք. բայց տարակոյտ չկայ որ չէր ըսեր «Ստորագասական», չէր ըսեր նաև Ստորակէս, Միշակէս, Ներգործական, Կրաւորական. այլ ինչ. ո՞վ գիտէ՞: Կարեւոր հարկ է ուրիշն որ գիտութեանց վրայ ճառելու կամ՝ ճիշդ և որոշ լեզուով գրելու համար Ոսկեդարու վաթսմանայ տնտեսի շրջանակէն դուրս ելնենք՝ եթէ չենք ուզեր սովորած մեանիլ, և մեզի պաշար փնտռենք այն Հայ մատենագրաց քով՝ որ ծաղկեցան 465—470 էն մինչև 1200 տարին: Կամայ ակամայ պէտք է հրաժարինք Ոսկեդարեան ըլլալու փառասիրութենէն և դառնա՞նք ըլլանք Միջնագրեան, ինչպէս եղած է Հ. Սրտպիտն Էմինեան, որ խրատ. ունելով ի Բաղրատունայ Դաւիթ Անյաղթի հետ կ'ըսէ Բանական Արուեստ, Բնագնացութիւն. Խորենացոյ հետ՝ Ողբերգութիւն, Կոստանթնուպոլիս, Կոստանթնուպոլիս. Ստորին Հայերէնի հեղինակաց հետ՝ Բառապիրք. ինչպէս եղած է Գորապաշտան անգամ՝ որ կը գրէ Աւակ, Զառիկ (Նկ. Ոսմ., 268), Քիլիկական (264) և այլն: Եւ երբ Միջնագրեան մատենագիրներէն ալ ձեռնառնայն մեկնինք, կ'որոտոթինն կը բռնադատէ զմեզ որ նոր նոր բառեր ստեղծենք, կամայ ակամայ բարբարոսանանք, (քանզի մենք բարբարոսներ ենք համեմատութեամբ Սահակայ, Մաշտոցի, Եղնիկայ, Կորեան, Աբրահամու Զինակացու), և կամայ ակամայ բարբարոսութեան վերջին աստիճանը հասնինք՝ զոր օրինակ երբ մտարներնք գրաբար Տաւրալուծութիւն շարագրել:

(Շարունակելի՜ 1)

* Վիեննական Հայերէն՝ միջնագրեան Ստորակէս տեղեւ բառը փորձած են Մեսրոպեան լեզուի բառով փոխանակել, և ըսած են, որն (2. Փիլիպպոս ձամհեան, 1841)՝ Սուր ախիս, Սուր նեանխեց. — ա՛յլ որն (2. Եփրեմ Զաղրճեան, 1850)՝ Կիսապիս. — երբորդ որն (2. Սրտպիտն Էմինեան, 1833)՝ Որակէս, Որապիս: Սահակ և Մեսրոպ ինչ կ'ըսէին՝ պիտի անգիտանանք միշտ, Թէպէս և փորձերն չարեւապատկերն:

ՀԱՅ ՆԿԱՐՈՂՆԵՐ

Ս Տ Յ Փ Ա Ն Ո Ս Ա Ռ Ը Ն Զ Ե Թ

(1440?—1500?)

Անուանի ծաղկող Ստեփանոս Եպս. Առնիցեցի ծնած է ԺԵ. Դարու երկրորդ քառորդին վերջերը ենթադրաբար: Ապրած եւ աշխատած է Առնիջուց Վանքին մէջ ընդհանրապէս: Իր մանրակարգական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ երեք տասնամեակ (1471—1497): Այդ շրջանի արդիւնքէն ծանօթ են հետեւեալները, դասաւորուած ժամանակագրական կարգով:

1. — Շարակնոց, 1471: Գրիչ՝ Ստեփանոս Եպիսկոպոս: Նկարող՝ Ստեփանոս Եպս. Առնիցեցի. — Զեռ. Նոր Զուգայի, Բ. Հատոր, թիւ 14:

2. — Մաշտոց, 1476: Նկարող՝ Ստեփանոս Եպս. Առնիցեցի: Ստացող՝ Դանիէլ Վարդապետ. — Զեռ. Նոր Զուգայի, Ա. Հատոր, թիւ 321:

3. — Աւետարան, Այրիվանք: Գրիչ՝ Ստեփանոս (1476): Մաղկող՝ Ստեփանոս Եպս. Առնիցեցի (1477): Ստացող՝ Սրապ Երեւանցի. — Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 499 եւ 529:

4. — Աւետարան, 1477: Գրիչ՝ Վրթանէս: Մաղկող՝ Ստեփանոս Եպս. Առնիցեցի: Ստացող՝ Շմաւոն կուսակրօն քահանայ:

5. Քիւրտեան կր գէշ. «Դատելով իր մանրակարգներէն՝ կրնանք ըսել թէ ան վարժ եւ վարպետ զծագրիչ է, բաւական տաղանդով» (Հասկ, 1951, էջ 238):

6. — Շարական, 1487, Տրփիսիս: Գրիչ՝ Մկրտիչ Երէց (1485): Նկարող՝ Ստեփանոս Եպս. Առնիցեցի (1487): Ստացող՝ Տիրատուր քահանայ. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1657:

7. — Մաշտոց Զեռնարութեան, 1494: Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ: Նկարող՝ Ստեփանոս Եպիսկոպոս: Ստացող՝ Ստեփանոս արհեստագործ. — Զեռ. Երեւանի, Թ. 1071: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 268:

8. — Աւետարան, 1496, Սաղմոսականք: Գրիչ՝ Ովանէս արեղայ: Մաղկող՝ Ստեփանոս Առնիցեցի: Պատուիրատու՝ Ապահան. — Զեռ. Երեւանի, թիւ 4260:

Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, Թ. 307 եւ 313:

8. — Աւետարան, 1496, Գաւառան Վանք: Ծաղկող՝ Ստեփանոս Եպս. Առնշեցի: Ստացող՝ Ամիր Եղտին. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 6352: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, Թիւ 311:

9. — Ճաշոց, 1496: Ծաղկող՝ Ստեփանոս Եպս. Առնշեցի: Ստացող՝ Մեսրոպ քահանայ. — Ձեռ. Նոր Զուգայի, Թ. 212: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, Թիւ 355:

10. — Աւետարան, Քանայգեաւոյ Ուխտ: Գրիչ՝ Իգնատիոս (1496): Ծաղկող՝ Աստեփանոս Առնշեցի (1497): Ստացող՝ Գալուստ միայնակեաց, որդի Ինոքի. — Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, Թիւ 306:

Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Բ Ե Ր Կ Ե Ց Ի

(1449 ? — 1500 ?)

Ժե. Դարու յայտնի նկարողներէն Կարապետ քաջանայ ծնած է Նոյն դարու երկրորդ քառորդին ենթադրաբար: Որդին էր Տիրատուրի: Եղած է աշակերտ Մինաս կրօնաւորի: Իր կարգին եղած է ուսուցիչ Սղթամարցի Յովսէփի եւ Պարսամ գրչի: Ապրած եւ աշխատած է Բերկրի քաղաքին մէջ: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը տեսած է շուրջ երեք տասնամեակ (1472 — 1500): Այդ շրջանէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1472, Բերկրի: Գրիչ եւ նկարող՝ Կարապետ քահանայ: Ստացող՝ Դուխտար, դուստր Կարապետի. — Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 42:

2. — Աւետարան, 1473, Բերկրի: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Կարապետ քահանայ, աշակերտ տէր Մինասի: Ստացող՝ Մարտիրոս տանուտէր. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 5067: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., Թիւ 446:

3. — Աւետարան, 1478: Գրիչ՝ Մելքիսէթ կրօնաւոր, որդի Ղազարի (Հալապ): Նկարող՝ Կարապետ Բերկրեցի: Ստացող՝ պարոն Ֆարաճ. — Ձեռ. Հայէպի, Թ. 48: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., Թիւ 550:

4. — Աւետարան: Ծաղկող՝ Կարապետ Բերկրցի. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 6505:

5. — Շարակնոց, 1488, Բերկրի: Գրիչ՝ Կարապետ. — Յիշտ. ժե. Դարի, Գ., Թիւ 150:

6. — Մանրամուծութիւն: Գրիչ՝ Կարապետ Բերկրեցի. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 7209: Յիշտ. ժե. Դարի, Բ., Թիւ 447:

7. — Շարական, Վանդիկ Անապատ, ուր կը գտնուէր գրիչը աղարիկ եւ տըխտը եւ տրտում դիմաւք: Գրիչ եւ նկարիչ՝ Կարապետ Բերկրցի. — Ձեռ. Ս. Յ. Թիւ 1916:

8. — Շարակնոց, 1496, Բերկրի: Գրիչ եւ ծաղկող՝ Կարապետ Բերկրցի: Ստացող՝ Ստեփանոս կրօնաւոր. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 2445: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ., Թ. 357:

9. — Աւետարան, 1500: Գրիչ՝ Յակոբ քահանայ (Արծկէ): Ծաղկող՝ Բերկրցի տէր Կարապետ, որդի Տիրատուրի: Ստացող՝ Նիկողայոս Վարդապետ. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 6273: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ., Թ. 397:

Ժ Զ. Դ Ա Ր

Պ Ա Ր Ս Ա Մ Ք Ա Հ Ա Ն Ա Ց

(1455 ? — 1520 ?)

Պարսամ ծաղկող ծնած է ժե. Դարու երկրորդ կիսուն սկիզբները ենթադրաբար: Եղած է աշակերտ Բերկրեցի Կարապետի: Իրեւն սարկաւագ կը յիշուի 1491ին: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը կը տարածուի երկու տասնամեակներու վրայ (1490 — 1509): Այդ շրջանի իրարգիւնթէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1490, Երեւան գիւղ (Ազրակ): Գրիչ՝ Մարգարայ քահանայ: Ծաղկող՝ Պարսամ: Կազմող՝ Վարդան: Ստացող՝ Արապչալ տանուտէր. — Ձեռ. Երեւանի, Թիւ 5134:

2. — Աւետարան, 1493, Սղթամար: Գրիչ՝ Յակոբ կրօնաւոր, որդի Յովսէփայ: Ծաղկող՝ Պարսամ: Ստացող՝ Խոջայ Միրիջան: Կը պարունակէ ստացողին եւ կողակցին պատկերները. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 4937: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ., Թիւ 252:

3. — Աւետարան, 1498: Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող՝ Պարսամ քահանայ: Ստացող՝ Քալբէզ, դուստր Եղկանց Եղօնի. — Յիշտ. ժե. Դարի, Գ., Թիւ 362:

4. — Աւետարան: Ծաղկող՝ Պարսամ: Ստացող՝ մահոտեսի Վարդան քահանայ. — Ձեռ. Ձ. Բիւտի, Թիւ 567:

Հստ Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի, այս ձեռագրին նկարները նշանակելի մերձաւորութիւն ունին Մինաս նկարողի ծաղկած ձեռագիրներուն հետ:

5. — Աւետարան: Մաղկող՝ Պարսամ. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 9660: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ., թիւ 241:

6. — Աւետարան, 1508, Գնենկանց գիւղ: Դրիչ՝ Մարախ: Մաղկող՝ Պարսամ: Ստացող՝ տէր Սիոն. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 5441:

7. — Աւետարան, 1509, Մոկս: Մաղկող՝ Պարսամ քահանայ, աշակերտ Բերկրեցի Կարապետի. Ստացող՝ Յովանէս տաւուտէր. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 5145:

Կ Ա Ր Ա Պ Ք Տ Բ Ա Ղ Ի Շ Շ Յ Ի

(1455 ? — 1526 ?)

Բաղիշեցի Կարապետ արեղայ ծնած է ժե. Դարու երկրորդ կիսուն սկիզբը ենթադրաբար: Որդին էր Ստեփանոսի եւ Ալամշահի: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը տեսած է կէս դար (1477—1526): Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Շարական, 1477, Դոմաց Ուխտ (Բաղէշ): Դրիչ՝ Կարապետ արեղայ: Մաղկող՝ Մարտիրոս Վարդապետ: Ստացող՝ Թումայ արքեպիսկոպոս: Կր պարունակէ Թումայի եւ Կարապետի նկարները. — 26ռ. Ս. Յ. թիւ 1669:

2. — Դանձարան, 1483, Դոմաց Վանք: Դրիչ եւ ծաղկող՝ Կարապետ Բաղիշեցի. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 5745:

Գ. Արք. Յովսէփեանի գնահատումով Կարապետ Բաղիշեցին «ընտրի գրիչ է, միջակ մանրանկարիչ» (Մի էջ Հայ Արուեստի եւ Մշակոյթի Պատմութիւնից, 1930, Հալէպ, էջ 45):

3. — Մաշտոց, 1502: Դրիչ՝ Կարապետ Բաղիշեցի. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 8168:

4. — Աւետարան, 1505: Դրիչ՝ Կարապետ, որդի Ստեփանոսի: Ստացող՝ տէր Դրիզոր. — Յուցակ 26ռ. Մշոյ, էջ 49:

5. — Աւետարան, 1511, Վան: Դրիչ՝ Զաքարիա արեղայ. Մաղկող՝ Կարապետ Բաղիշեցի: Կազմող՝ Յովսէփ Վարդապետ. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 2582:

6. — Յայմաւուրթ, 1526: Դրիչ՝ Բաղիշեցի Կարապետ կրօնաւոր: Մաղկող՝ Մարտիրոս (Ս. Կարապետի Վանք Մշոյ): Պատուիրատու՝ Սիոն տանուտէր. — Յուցակ 26ռ. Մշոյ, էջ 50:

Յ Ո Վ Ս Է Փ Ա Ղ Թ Ա Մ Ա Ր Յ Ի

(1470 ? — 1544 ?)

Յովսէփ Վարդապետ ծնած է ժե. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը հաւանաբար: Որդին էր տէր Աւագի եւ Մէհրիարի: Եղած է աշակերտը եւ հոգեւոր որդին Բերկրեցի տէր Կարապետի, որուն մօտ սորված է մագաղաթ շինել, գրել եւ նկարել: Իրեն աշակերտած են Կարապետ քահանայի որդի Սարգիս քահանան եւ Զաքարիա Կնունցի: Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը տեսած է մօտաւորապէս չորս տասնամեակ (1497—1533): Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Շարական, 1497ին, Արգելանայ վանքին մէջ, գրած եւ ծաղկած է Յովսէփ կրօնաւոր: Ստացող՝ Ստեփանոս կրօնաւոր, որդի Յովանէսի. — Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 328:

2. — Աւետարան, 1497, Աղթամար: Դրիչ՝ Մատթէոս կրօնաւոր, որդի Կարապետի, աշակերտ Յակոբ կրօնաւորի: Նկարող՝ Յովսէփ կրօնաւոր: Ստացող՝ Թումայ, որդի Շատիպէկի. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 158: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 334:

3. — Աւետարան, 1497, Աղթամար: Դրիչ՝ Մատթէոս արեղայ: Նկարող՝ Յովսէփ: Պատուիրատու՝ Բէկի, ղուստոր Ըսրտակիսի. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 3534: Յիշտ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 335:

4. — Մաշտոց, 1499, Աղթամար: Դրիչ՝ Թումայ քահանայ, որդի եւ աշակերտ Դրիզոր քահանայի: Մաղկող՝ Յովսէփ: Պատուիրատու՝ Խամօշ, ղուստոր Ղազարի. —

266. Երեւանի, թիւ 6326: Յիշտ. ԺԵ.
Դարի, Կ. Մասն, թիւ 361:

5. — Մաշտոց, 1530, Լիւմ Անապատ:
Գրիչ եւ ծաղկող՝ Յովսէփ արեղայ Աղթա-
մարցի: Ստացող՝ Պարսամ միայնակեաց
Ուրանցի. — 266. Ս. Թ. թիւ 302:

Եկեղեցւոյ հիմնարկէքը ներկայացնող
նկարը (էջ 1Է). ըստ Սիրարփի Տէր Ներսէս-
եանի, նոյնութեամբ ընդօրինակուած է Խա-
չատուր քահանայի կողմէ, 1704 թուին:

6. — Մաշտոց, 1533, Լիւմ Անապատ:
Գրիչ եւ ծաղկող՝ Յուսէփ Աղթամարցի:
Ստացող՝ Յովհաննէս Զանազիզ. — 266.
Երեւանի, թիւ 945:

Ն Ե Ր Ս Է Ս Ե Ր Է Յ

(1480 ? — 1540 ?)

Գրիչ, ծաղկող եւ կազմող Ներսէս Երէց
ծնած է ԺԵ. Դարու վերջին քառորդին
սկիզբը ենթադրաբար: Որին էր Յովհան-
նէս քահանայի եւ Տովաթի: Եղած է ա-
շակերտ Նաղաշ Յովհաննէսի: Ապրած եւ
աշխատած է Ապիլիա գիւղը (Կեսարիա):
Քառորդ դարու (1511 — 1535) իր գրչական
գործերէն ծանօթ են,

1. — Աւետարան, 1511, Ապիլիա:
Դրած եւ հաւանաբար նաեւ ծաղկած է
Ներսէս Երէց: Ստացող՝ Յովհաննէս Կաթո-
ղիկոս Թլկուրանցի. — 266. Հալէպի, թ. 4:

Ցուցակագրող Արտաւազդ Արքեպս.
Սիրմէնանի համաձայն «Արուեստի եւ գոյ-
ներու տեսակէտով չորս [Աւետարանիչնե-
րու] նկարներն ալ յաջող են եւ հոխ»: ...:
«Բոլոր խորաններն ալ հայկական արուեստի
իրական սքանչելիքներն են» (Ցուցակ 266ա-
գրաց Հալէպի, 1935, էջ 7):

2. — Մաշտոց, 1535, Իսպիլիւ: Ներ-
սէս Երէց շինած է մագաղաթը, գրած,
ծաղկած. նկարած եւ կազմած է. — Ար-
շակ Ալաջօյանեան, Պատմութիւն Կեսարիոյ,
էջ 1852:

Գ Ր Ի Գ Ո Ր Ի Ս Ա Ղ Թ Ա Մ Ա Ր Տ Ի

(1480 ? — 1544)

Գրիգորիս Կաթողիկոս Աղթամարցի կը
պատկանէր իշխանական ընտանիքի մը.
հայրը կը կոչուէր Իսկէնտէր, իսկ մայրը՝
Շահում: Իր ծննդեան թուականը ենթա-
դրաբար կը նշանակուի 1480: Իր ուսումը
ստացած է Աղթամարի Կաթողիկոսական
դպրանոցին մէջ, ուսուցիչ ունենալով Գրի-
գորրաբունապետը եւ Յովսէփ Աղթամարցի
վարդապետը:

Ան մին է միջնադարեան մեր մեծա-
գոյն տաղասացներէն: Ունէր նաեւ նկար-
չական ծիրը որոշ չափով: Մանօթ է իր
կողմէ մասամբ նկարագարողուած Աղեք-
սանդրի Պատմութիւնը. որ կը կրէ Ս. Թ.
266ագրատան 473 թիւը:

Պատմութիւն Աղեքսանդրի, 1536ին օ-
րինակուած Վարագի մէջ, Նուրատնի որդի՝
Սրճիշեփ Մարգարէ արեղայի ձեռքով, իր
անձին համար: Գրիգորիս Կաթողիկոս Աղ-
թամարցի գծած է երկու երկոտասանեակ
պատկերներ, մինչ բազմաթիւ տեղեր, ու
րոնք վերապահուած էին նկարներու հա-
մար, կը մնան դատարկ. — 266. Ս. Թ.,
թիւ 473:

Արտաբոյ սուրբ գրոց, աշխարհիկ բո-
վանդակութեամբ երկի մը նկարագարողու-
մին ձեռնամուխ լրլալը ցոյց կու տայ թէ
Գրիգորիս Աղթամարցին ունէր նիւթին
յարմար պատկերներ ձեւակերպելու եւ
նկարակերտելու բնածին կարողութիւն:

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

(9)

